

Samenvatting

Samenvatting

Krachtvoer is een Nederlands lesprogramma over voeding voor leerlingen van de eerste twee jaren van het vmbo. Het programma is ontwikkeld voor de drie hoogste niveaus van het vmbo en heeft als doel dat leerlingen meer fruit gaan eten, elke dag gezond gaan ontbijten, en vetrijke tussendoortjes (zoals chocolade, chips) vervangen door minder vette of geen tussendoortjes. Krachtvoer bestaat uit acht lessen die worden gegeven door docenten verzorging en biologie. Het programma werd voor het eerst ontwikkeld en geëvalueerd tijdens een eerder promotieonderzoek dat in 2005 werd afgerond. Over het algemeen waren de resultaten van de evaluatie van het programma veelbelovend, maar bepaalde programmaonderdelen moesten worden verbeterd. Daarnaast moest de implementatie van het programma worden verbeterd. Er werd geconcludeerd dat het programma moest worden aangepast aan een bredere doelgroep om een effect op de volksgezondheid te hebben. Grootschalige adoptie, implementatie en continuering van het programma was eveneens nodig om effecten te bereiken. Dit proefschrift rapporteert over de resultaten van een tweede promotieonderzoek, dat startte in 2006. Dit project was erop gericht de eerste versie van het Krachtvoer lesprogramma te herzien en het herziene programma te evalueren. Daarnaast had het project tot doel een verspreidingsstrategie voor het programma te ontwikkelen en te evalueren. Een laatste doel van het project was meer inzicht krijgen in de determinanten van programmaverspreiding.

In *hoofdstuk 1* van dit proefschrift worden het lesprogramma Krachtvoer en de Krachtvoer verspreidingsstrategie geïntroduceerd. Er wordt ingegaan op de beweegredenen, de doelstellingen, de theoretische onderbouwing, het revisieproces, en de daadwerkelijke inhoud van het programma en de verspreidingsstrategie. Het hoofdstuk belicht ook hoe het programma en de verspreidingsstrategie passen binnen het huidige Nederlandse onderwijssysteem en systeem van gezondheidsbevordering.

Hoofdstuk 2 rapporteert over de procesevaluatie van Krachtvoer. Er werd gebruik gemaakt van docentenlogboeken, telefonische interviews met docenten en leerlingenvragenlijsten. Hiermee werd onderzocht hoe leerlingen en docenten het programma waardeerden, en hoe volledig en getrouw docenten de lessen implementeerden. Daarnaast werden de relaties tussen programmawaardering en volledigheid van de implementatie onderzocht. Uit de resultaten bleek dat docenten en leerlingen het programma over het algemeen goed waardeerden. Ook waren ze tevreden over de herziene onderdelen. Meisjes, eerstejaarsleerlingen en leerlingen die vooraf al gezonder aten, waardeerden specifieke programma-elementen beter. De mate van volledig-

heid van de implementatie was hoog, hoewel een aantal docenten zich niet hield aan de beoogde implementatieperiode. Daarnaast werden er enkele matig sterke relaties gevonden tussen programmawaardering door docenten en volledigheid van de implementatie. Geconcludeerd werd dat de programma-aanpassingen hebben geresulteerd in een programma dat goed werd gewaardeerd, ook door de bredere doelgroep. Het programma werd uitgevoerd met een hoge mate van volledigheid. Programmawaardering door docenten bleek mogelijk belangrijk te zijn voor de volledigheid van de implementatie. Verschillende elementen die kunnen worden verbeterd, werden geïdentificeerd. Dit benadrukt het belang van continue programma-evaluaties en updates.

Hoofdstuk 3 beschrijft het effectevaluatieonderzoek van het lesprogramma. Een cluster gerandomiseerde gecontroleerde trial werd uitgevoerd. Leerlingen vulden vragenlijsten in op de voormeting (na één tot vier weken voorafgaand aan de lessen), op de nameting (na één tot vier weken na programma-implementatie) en op een herhaalde nameting (zes maanden na programma-implementatie). Er werden gegevens verzameld onder 1117 leerlingen van 13 experimentele scholen en 758 leerlingen van 11 controlescholen. Op de korte en lange termijn werden positieve effecten van het programma gevonden op de fruitconsumptie. Daarnaast werden op korte termijn gunstige effecten op de consumptie van vruchtensap gevonden. Er waren vrijwel geen wenselijke interventie-effecten op ontbijtconsumptie. Er was geen verandering in de frequentie waarmee leerlingen tussendoortjes aten, maar leerlingen bleken wél gezondere tussendoortjeskeuzes te maken als gevolg van het programma. Er werd geconcludeerd dat de lessen over ontbijt uit een volgende editie van het programma moesten worden gehaald. Landelijke verspreiding van lessen over fruit en tussendoortjes werd wel aanbevolen. Voor het optimaliseren van effecten op voedingsgedrag werd aanbevolen het programma op te nemen als een onderdeel van een meer omvattende aanpak van gezondheid binnen de school, waarbij ook aandacht is voor de omgeving.

Hoofdstuk 4 presenteert de resultaten van een dosisrespons studie. De studie onderzocht de relatie tussen korte en langere termijn veranderingen in de zelfgerapporteerde fruit-, tussendoortjes- en ontbijtconsumptie, en de door de docent gerapporteerde mate van volledigheid van de implementatie van het lesprogramma Krachtvoer en van specifieke onderdelen (lessen en keuze-activiteiten). Uit de resultaten bleek dat de volledigheid van de implementatie van het programma positief gerelateerd was aan een toename van de fruitconsumptie op de korte termijn. Volledigheid van de implementatie van de praktische lessen gericht op proeven, het bereiden van recepten en een les over reclame, waren gerelateerd aan een toename van de fruitconsumptie op de

korte en langere termijn. Voor tussendoortjes- en ontbijtconsumptie werden geen relaties gevonden. Geconcludeerd werd dat een hoge mate van volledigheid van de programma-implementatie, en vooral praktische programma-elementen, van belang zijn voor het bereiken van een toename in fruitconsumptie. Dit impliceert dat de docenten gestimuleerd en geholpen moeten worden een hoge mate van volledigheid van de programma-implementatie te bereiken.

In *hoofdstuk 5* worden de resultaten van de evaluatie van de Krachtvoer adoptiestudie gepresenteerd. Aan functionarissen Gezondheidsbevordering van vijf Nederlandse GGD'en werd gevraagd om in totaal 25 scholen te werven voor Krachtvoer aan de hand van een adoptiestrategie. Er werden interviews gehouden met de functionarissen gezondheidsbevordering over de naleving van de adoptiestrategie in praktijk, hun waardering van de adoptiestrategie en de barrières waarmee ze geconfronteerd werden bij de implementatie van de adoptiestrategie. Daarnaast gaven de functionarissen gezondheidsbevordering aan in hoeverre de specifieke stappen van de adoptiestrategie bevorderend, neutraal of contraproductief waren voor het adoptieproces. Om het percentage programma-adoptie te berekenen, registreerden de functionarissen gezondheidsbevordering of de docenten negatieve of positieve adoptiebeslissingen namen. Tenslotte werden telefonische interviews gehouden met docenten die het programma wel of niet adopteerden over de redenen van hun beslissing. Uit de resultaten bleek dat de functionarissen gezondheidsbevordering de adoptiestrategie goed naleefden en waardeerden. De functionarissen gezondheidsbevordering vonden de persoonlijke benadering, die kenmerkend was voor de adoptiestrategie, belangrijk maar tijdrovend. Het percentage adoptie als resultaat van de strategie was goed. De diversiteit van de redenen die docenten noemden voor hun besluit Krachtvoer wel of niet te adopteren gaf aan hoe complex het besluitvormingsproces was. Geconcludeerd werd dat, hoewel er enige ruimte is voor verbetering van de adoptiestrategie en het lesprogramma zelf, vooral veranderingen in de sociaal-politieke context nodig zijn om verdere programma-adoptie te realiseren.

Hoofdstuk 6 beschrijft de resultaten van het implementatieonderzoek onder docenten, waarin determinanten van de volledigheid van de implementatie van Krachtvoer werden onderzocht. Volledigheid van implementatie werd gemeten met behulp van docentenlogboeken. De intentie om het programma in het volgende schooljaar voort te zetten, werd voorafgaand aan de lessen en na afloop van de lessen gemeten door middel van een voormetingvragenlijst en een nametingvragenlijst. De vragenlijsten registreerden ook determinanten van implementatie. Uit de resultaten bleek dat docenten die het minst aantal programma-onderdelen implementeerden, voorafgaand aan de lessen lager

scoorden op de docentgerelateerde determinant 'eigen effectiviteit' en hoger scoorden op de contextgerelateerde determinant 'subjectieve norm van collega's', dan leraren die de meeste programma-onderdelen implementeerden. Docenten met een negatieve of neutrale intentie om het programma het volgende schooljaar te blijven gebruiken, scoorden na afloop van de lessen lager op diverse docent-, programma- en contextgerelateerde determinanten, dan leraren met een positieve intentie om verder te gaan met het programma. Veranderingen in scores op determinanten toonden dat docenten met een niet-verhoogde intentie na de implementatie van het programma, lager scoorden op sommige docent- en contextgerelateerde determinanten, dan docenten met een toegenomen intentie. In de totale groep docenten waren zowel gunstige als ongunstige voormeting-nameting veranderingen zichtbaar op het gebied van docent-, programma- en contextgerelateerde determinanten. Geconcludeerd werd dat de volledigheid van de programma-implementatie kan toenemen door de startbijeenkomst voor docenten aan te passen door meer gebruik te maken van feedback, en door het ontwikkelen van een online programma community. Met betrekking tot de continuering, is het belangrijk om realistische verwachtingen te creëren voor de implementatie van het programma. Daarbij zouden coördinatoren van scholen betrokken moeten worden om te bereiken dat het programma wordt opgenomen in de hele school. Programmagerelateerde determinanten, en in het bijzonder de compatibiliteit van het programma, moet worden verbeterd door docenten nog meer te betrekken bij verdere aanpassingen in het programma.

Hoofdstuk 7 bevat een samenvatting van de belangrijkste bevindingen, bespreekt een aantal methodologische overwegingen, en beschrijft de activiteiten voor de nationale verspreiding van het programma tijdens en direct na het proefimplementatie-project. Het hoofdstuk presenteert vervolgens de implicaties voor de praktijk, theorie en verder onderzoek. De hoofdconclusie is dat Krachtvoer een veelbelovend programma is om fruit en tussendoortjesconsumptie onder leerlingen van het vmbo te veranderen. Voor het veranderen van ontbijtconsumptie zijn andere strategieën nodig. De effecten op fruit en tussendoortjesconsumptie rechtvaardigen de huidige landelijke verspreiding van het programma. Dit zou bij voorkeur als onderdeel van een meer omvattende bredere school aanpak van gezondheid moeten worden uitgevoerd. Voortdurende programma-aanpassingen en herhaalde evaluaties zijn hierbij belangrijk. De mate van programma-adoptie, -implementatie en -continuering die werden behaald zijn veelbelovend. Toch is de haalbaarheid van de verspreidingsstrategie door GGD' en in praktijk twijfelachtig. Om een stap verder te komen met het verspreiden van gezondheidsbevorderende

programma's, is meer kwalitatief goed onderzoek over dit onderwerp nodig, vooral in een niet-experimentele setting.